

## Γεωγραφίες

Αρ. 21 (2013)

Γεωγραφίες, Τεύχος 21, 2013

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

# ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΝΟΙΞΗ 2013 - ΤΕΥΧΟΣ 21

Η DOREEN MASSEY ΕΠΙΤΙΜΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ,  
ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΟΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ  
ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ • ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΜΕΘΩΡΙΟ  
ΕΔΑΦΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ



## ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

-

## «ΧΩΡΟΙ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ, ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ»: ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ, ΣΥΡΟΣ 2012

Χάρης Κωνσταντάτος<sup>1</sup>



Στις αρχές του Σεπτεμβρίου 2012, πραγματοποιήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου, στην αίθουσα των φιλόξενων Γενικών Αρχείων του Κράτους, η τετραήμερη διεθνής γεωγραφική συνάντηση των «Σεμιναρίων του Αιγαίου». Πρόκειται για τη δέκατη διοργάνωση στη σειρά των πολύ ιδιαίτερων διεθνών ερευνητικών σεμιναρίων για θέ-

ματα χώρου που περίπου κάθε τρία χρόνια από το 1983 λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικά ελληνικά νησιά.

Στα «Σεμινάρια» συμμετέχουν έμπειροι και νεότεροι ερευνητές που προσεγγίζουν τα ζητήματα του χώρου από ριζοσπαστικές και κριτικές θεωρητικές και μεθοδολογικές σκοπιές. Οι συζητήσεις χαρακτηρίζονται από τον μη επίσημο και ζωντανό τρόπο διεξαγωγής τους, καθώς όσοι/ες μετέχουν μοιράζονται σε μεγάλο βαθμό κοινές ανησυχίες και επιστημονικούς και κοινωνικοπολιτικούς προβληματισμούς. Παράλληλα, η άτυπη συνέντευξη σε κοινές δραστηριότητες μετά τις –αποκλειστικά πρωινές– συνεδριάσεις συμβάλλει επίσης πολύ στη δημιουργία ενός γόνιμου κλίματος

ανταλλαγής απόψεων και διαλόγου μεταξύ των συμμετεχόντων.

Τα «Σεμινάρια του Αιγαίου» δεν έχουν ολοήμερες και παράλληλες συνεδριάσεις, ούτε «κεντρικές» ομιλίες, προβάλλοντας στην πράξη ένα διαφορετικό μοντέλο παραγωγής γνώσης από την ιεραρχημένη «εντατικοποίηση» του επιστημονικού διαλόγου και της ακαδημαϊκής διαδικασίας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, σε μεγάλο βαθμό, τα «Σεμινάρια» είναι αυτοχρηματοδοτούμενα, αφού οι μετέχοντες/ουσες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων τους. Αυτό αποκτά ιδιαίτερη αξία στην περίπτωση προσκεκλημένων από το εξωτερικό: η παρουσία πολλών γνώριμων αλλά και νεότερων ερευνητών στα φετινά «Σεμινάρια» αποτέλεσε και μια έμπρακτη εκδήλωση αλληλεγγύης και σύσφιξης των ανθρώπινων και επιστημονικών δεσμών, σε μια χώρα που βρίσκεται σήμερα στη μέγγενη του νεοφιλελεύθερου πειραματισμού.

Στα φετινά «Σεμινάρια» συμμετείχαν συνολικά περίπου πενήντα ερευνητές/τριες από 8 χώρες, ενώ παρουσιάστηκαν είκοσι τρεις ερευνητικές εργασίες. Οι συζητήσεις στα οκτώ στρογγυλά τραπέζια προσέγγισαν από διαφορετικές θεματικές οπτικές τα ζητήματα της πολυδιάστατης και μακροχρόνιας καπιταλιστικής κρίσης και του χώρου – ιδιαίτερα των εμπειριών και πρακτικών που αναδύονται στο σημερινό πλαίσιο στις κοινωνίες που πλήττονται βαρύτερα στον παγκόσμιο και, ιδιαίτερα, Ευρωπαϊκό Νότο.

<sup>1</sup> Υποψήφιος διδάκτωρ, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, h\_konstantatos@yahoo.gr.



Στην εναρκτήρια συνεδρίαση («Κοινωνικο-χωρικοί μετασχηματισμοί στη Νότια Ευρώπη»), ο Edward Soja μίλησε για την έννοια και τις διαφορετικές σημασιοδοτήσεις της χωρικής δικαιοσύνης, την άμεση επικαιρότητα της έννοιας και τον ενοποιητικό ρόλο που μπορεί να παίξει μεταξύ κινημάτων και διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων. Τα κύρια ερωτήματα που έθεσε ο Soja αφορούν τους τρόπους επίδωξης χωρικής δικαιοσύνης: οι δομικές αναπτυξιακές ανισότητες στην Ευρωζώνη και γενικότερα στο υπερεθνικό επίπεδο, οι δυνατότητες σύμπτυξης ευρειών συμμαχιών «ριζοσπαστικά» σοσιαλδημοκρατικού προσανατολισμού – ιδιαίτερα στο επίπεδο των πόλεων και περιφερειών.

Ακολουθώντας, οι Vicente Granados και Arantxa Rodriguez επικέντρωσαν στις διαφορετικές χωρικές αποκρίσεις στην κρίση στο αποκεντρωμένο Ισπανικό κράτος, εστιάζοντας στις περιπτώσεις της Ανδαλουσίας και της Χώρας των Βάσκων. Αφού παρουσίασαν εμπειρικά δεδομένα για το οικονομικό και πολιτικό υπόβαθρο και τις πρόσφατες εξελίξεις στις δυο αυτές περιφέρειες, εξέτασαν την επίδραση των «σχεδίων διάσωσης» στη συγκρότηση των λαϊκών και θεσμικών απαντήσεων στην κρίση και έθεσαν το ερώτημα αν

εισερχόμαστε σε μια κοινωνικοπολιτικά «μετα-φιλελεύθερη» περίοδο.

Ο Enzo Mingione περιέγραψε την κρίση του τοπικού κοινωνικού κράτους, επικεντρώνοντας στην Ιταλία. Αναφέρθηκε ιδιαίτερα στα χαρακτηριστικά και σημερινές μεταλλαγές, τους κινδύνους και νέες ανάγκες προνοιακής πολιτικής που δημιουργούνται. Ο Mingione αναλύει το τοπικό κράτος πρόνοιας στο σημερινό πλαίσιο των περικοπών και της απορύθμισης και θέτει το ερώτημα: μια νέα, πιο τοπική, μορφή παροχής πρόνοιας είναι σήμερα συμβατότερη με τον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό ή οι κοινωνικές εντάσεις θα οδηγήσουν, μέσα από διαδοχικά σοκ, σε μια «νέα κοινωνική κατάσταση»;

Στο επόμενο στρογγυλό τραπέζι («Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης υπό επανεξέταση»), η Dianne Perrons υποστήριξε ότι η σημερινή καπιταλιστική κρίση στον παγκόσμιο Βορρά και οι ογκούμενες ανισότητες ιδιαίτερα για τις γυναίκες και τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους ανοίγουν το πεδίο της αναζήτησης εναλλακτικών τρόπων ανάπτυξης που να βασίζονται σε μια άλλη σχέση οικονομίας και κοινωνίας. Πρότεινε περισσότερο περιεκτικές και βιώσιμες προσεγγίσεις για την περιφερειακή ανάπτυξη βασισμένες στην έν-

νοια των ανθρώπινων δυνατοτήτων – και όχι στενά στο εισόδημα ή το ΑΕΠ– για τον υπολογισμό της ευημερίας.

Στην εισήγησή τους, οι Κωστής Χατζημιχάλης και Ray Hudson έθεσαν το ζήτημα πώς οι κυρίαρχες κατευθύνσεις στη θεωρία και τις πολιτικές της περιφερειακής ανάπτυξης (προσεγγίσεις της «Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας» και «Νέας Περιφερειακότητας»), πριν και στη διάρκεια της κρίσης, αποδείχθηκαν συμβατές και υποστηρικτικές του νεοφιλελευθερισμού και επέτυχαν να κατανοήσουν τις πολυεπίπεδες γεωγραφικές αιτίες της. Υποστήριζαν ότι η σημερινή κρίση των κυρίαρχων υποδειγμάτων αναδεικνύει την ανάγκη επαναπολιτικοποίησης της σκέψης και δράσης για τις πόλεις και τις περιφέρειες, που να βασίζεται στην εμπειρία των τοπικών λαϊκών κινητοποιήσεων.

Την επόμενη ημέρα των «Σεμιναρίων», η συνεδρίαση με θέμα «Γη και στέγαση στο καθεστώς της λιτότητας» ξεκίνησε με παρουσίαση των Michael Edwards και Παύλου-Μαρίνου Δελλαδέτσιμα. Οι εισηγητές εστίασαν στο ζήτημα της σχέσης της γαιοπροσόδου και, γενικότερα, του νεοφιλελεύθερου τρόπου λειτουργίας της κτηματαγοράς στην ΕΕ, τις ογκούμενες περιφερειακές ανισότητες και την υποβάθμιση της εργασίας και της παραγωγικής επένδυσης. Εξετάζοντας διαφορετικά παραδείγματα από χώρες της Ευρώπης, πρότειναν μηχανισμούς κοινωνικής επανάκτησης των κερδών από τη γη όπως ο έλεγχος των ενοικίων, η φορολόγηση της περιουσίας, η θέσπιση δικαιωμάτων προτίμησης προς όφελος της κοινωνίας στις περιπτώσεις αστικών αναπλάσεων, κ.ά.

Η Έλενα Πατατούκα εστίασε στις στεγαστικές δυναμικές στην Αθήνα και τους μετασχηματισμούς στην αγορά γης εξαιτίας της κρίσης και εξέτασε στις σημερινές τάσεις στην κτηματαγορά, τις δυναμικές επένδυσης/αποεπένδυσης – που λειτουργούν συχνά παράλληλα σε ίδιες περιοχές, τις προοπτικές (ή μη) μονοπωλιακής συγκέντρω-

σης ιδιοκτησίας γης στην ελληνική πόλη, με την ιστορικά μικρή και πολυδιασπασμένη ιδιοκτησία να αποτελεί ταυτόχρονα «πρόβλημα» και μοχλό αντίστασης στη σημερινή συγκυρία.

Αντλώντας επίσης υλικό από έρευνα στην Αθήνα, οι Δημήτρης Μπαλαμπανίδης και Ίρις Πολύζου μελέτησαν τις επιλογές μεταναστών όσον αφορά τη στέγαση και τις εμπορικές δραστηριότητες και υποστήριξαν ότι, αντίθετα με την κυρίαρχη απεικόνιση της μετανάστευσης ως αιτία των φαινομένων αστικής παρακμής και αποδιάθρωσης, οι δραστηριότητες των μεταναστών αποτελούν σημαντικό παράγοντα κοινωνικής συνοχής στην πόλη.

Στην παρουσίασή της, η Δήμητρα Σιατίτσα εντόπισε την εμφάνιση και κεντρικότητα του ζητήματος της κατοικίας στις πρόσφατες κινητοποιήσεις των «αγανακτισμένων» και των «πλατειών» στις ΗΠΑ, την Ισπανία και την Ελλάδα. Υποστήριξε ότι το στεγαστικό ζήτημα είναι προνομιακό για την σύνδεση με τους τοπικούς αγώνες, την κατανόηση των παραμέτρων της κρίσης και την ανάπτυξη νέων συλλογικών αιτημάτων και πρακτικών για το δικαίωμα στην κατοικία.

Η συνεδρία των «Σεμιναρίων» με θέμα «Τοπικές, “από τα κάτω” οπτικές» ξεκίνησε με παρουσίαση των Rosa Cerdols, Fabia Diaz, Maria Dolors Garcia Ramon και Toni Luna, που ξεκινώντας από μια ιστορική ανάλυση των στεγαστικών συστημάτων στη μεταπολεμική Ισπανία παρουσίασαν αποτελέσματα έρευνάς τους σε γειτονίες της μητροπολιτικής Βαρκελώνης και εξέτασαν τα κρισιακά φαινόμενα που εκδηλώνονται και τις αντίστοιχες κοινωνικές χωροχρονικές στρατηγικές ζωής που αναπτύσσονται σε επίπεδο γειτονιάς.

Η Ευαγγελία Αθανασίου αναφέρθηκε στο αποτύπωμα της κρίσης και των αλλαγών στην καθημερινή ζωή πάνω στον δημόσιο χώρο της Θεσσαλονίκης. Τόνισε ότι τα κινήματα και οι στρατηγικές που απαντούν στην κρίση



του δημόσιου χώρου διαφέρουν όσον αφορά την θεματολογία, την ιδεολογία και τους δρώντες και εικονογράφησε τη γεωγραφία των αποκρίσεων στην κρίση αντιπαραβάλλοντας παραδείγματα πρόσφατων επίσημων πολιτικών με κοινωνικές, συλλογικές δράσεις αστικής γεωργίας στην Θεσσαλονίκη.

Στην παρουσίασή τους, η Φερενίκη Βαταβάλη και Μαρία Ζήφου αναφέρθηκαν στους μετασχηματισμούς του χωρικού σχεδιασμού τις δυο τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα, με παράδειγμα την περίπτωση του πρώην αεροδρομίου Ελληνικού. Υποστήριξαν ότι η διαδικασία απορύθμισης και επανα-ρύθμισης που επιβάλουν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές επανακαθορίζει τις σχέσεις μεταξύ δημόσιου και αγοράς, κεντρικής κυβέρνησης, αυτοδιοίκησης, ειδικών και πολιτών. Η παράκαμψη του θεσμοθετημένου σχεδιασμού και η συγκέντρωση εξουσίας επιδρούν στη μορφή και λειτουργία των πόλεων, παράγοντας νέες κοινωνικοχωρικές ανισότητες.

Οι δυο συνεδρίες της τρίτης ημέρας των Σεμιναρίων ήταν αφιερωμένες σε εισηγήσεις και παρουσιάσεις που επικέντρωσαν στις έννοιες της βίας, του ελέγχου και του «Άλλου». Οι Lasse Koefoed και Kirsten Simonsen στη εισήγησή τους συνέδεσαν την «υποκει-

μενική βία» των δολοφονικών ρατσιστικών επιθέσεων στη Νορβηγία το 2011, με τη συμβολική βία του δημόσιου λόγου περί «οριενταλοποίησης» του σκανδιναβικού κράτους πρόνοιας και έναν αυξανόμενο –συστημικού χαρακτήρα– ξενοφοβικό λαϊκισμό. Οι συγγραφείς έθεσαν ερωτήματα για τη νέα μορφή «πολιτισμικής πολιτικής» στην Ευρώπη και την άνοδο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών του φυλετισμού και του φόβου.

Στην εισήγησή τους, οι Μαρία Καλαντζοπούλου, Πέννυ Κουτρολίκου και Όλγα Λαφαζάνη αναφέρθηκαν σε όψεις της «κρίσης» στην Αθήνα και τον «λόγο» των πολιτικών και πρακτικών σχετικά με τον «Άλλο». Επισημάναν ότι στη σημερινή συγκυρία της κρίσης οι μετανάστες εμφανίζονται στον κυρίαρχο λόγο ως υπεύθυνοι για την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής ιδιαίτερα στα κέντρα των πόλεων και στιγματίζονται ως «πρόβλημα». Οι συγγραφείς εξέτασαν τις διασυνδέσεις μεταξύ των πρακτικών λόγου και των πολιτικών για το κέντρο της Αθήνας και το πώς αυτές υλοποιούνται σε νομιμοποιημένες καθημερινές πρακτικές και θεσμικά μέτρα.

Ακολούθως, ο Martin Lemberg-Pedersen παρουσίασε την έρευνά του για τον αυξανόμενο ρόλο και επιρροή

των ιδιωτικών εταιριών ασφάλειας στις ευρωπαϊκές συνοριακές περιοχές. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η στροφή προς πολυεθνικές εταιρείες για την αγορά και λειτουργία προηγμένων τεχνολογιών ελέγχου των μεταναστευτικών ροών δεν πηγάει μόνο από εθνικιστικά κίνητρα, αλλά εκπορεύεται συστηματικά από οικονομικά συμφέροντα για την εξεύρεση αγορών στρατιωτικού εξοπλισμού. Οι τάσεις στρατικοποίησης του ελέγχου των συνόρων επιδεινώνουν την ανθρωπιστική κρίση των προσφύγων, το δημοκρατικό έλλειμμα και τα φαινόμενα διαφθοράς.

Παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας, οι Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος και Λουκία-Μαρία Φατσέα αναφέρθηκαν στην δύσκολη –μεταξύ ασφάλειας και ενσωμάτωσης– θέση των μεταναστών στην Ελλάδα της κρίσης. Οι συγγραφείς αποτιμούν ότι στη σημερινή συγκυρία, δυσχεραίνεται η νομιμοποίηση και η ενδυνάμωση των μεταναστευτικών κοινωνικών δρώντων, τα αισθήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας αυξάνονται, η ανεργία και η άτυπη απασχόληση αποκτούν και άνισα φυλετικά χαρακτηριστικά.

Στη ίδια θεματολογία, ο Θωμάς Μαλούτας εστίασε στην κυρίαρχη εικόνα του «μετανάστη-εισβολέα» που χρησιμοποιείται για να νομιμοποιήσει μια συστηματική εκστρατεία «ανακατάληψης» των πόλεων και «επανεφύρεσης» του χαρακτήρα τους. Ωστόσο, τα πραγματικά στοιχεία δεν επιβεβαιώνουν την εικόνα του «μετανάστη-εισβολέα» και –σε κάθε περίπτωση– αποδεικνύουν ότι η παρουσία των μεταναστών στην αγορά εργασίας και κατοικίας επιδεινώθηκε από κάθε άποψη την περίοδο της σημερινής κρίσης.

Τα θέματα των συζητήσεων την τελευταία ημέρα των «Σεμιναρίων» αφορούσαν τον δημόσιο χώρο, τις κοινωνικές αντιστάσεις, τις αυξανόμενες ταξικές πολώσεις. Στην παρουσίασή του, ο Robin Dunford ανέλυσε τα κινήματα των πλατειών όπως το «Occupy» στο Λονδίνο μέσα από το πρίσμα της αναρ-

χικής πολιτικής θεωρίας και πρακτικής. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, παρόμοια κινήματα και οι μορφές οργάνωσης που υιοθετούν αναδεικνύουν το ρόλο των πρακτικών «μέσα και ενάντια» στο κράτος και παρέχουν χώρους πολιτικής δραστηριότητας και αντίστασης σε νέους συλλογικούς δρώντες.

Οι Γεωργία Αλεξανδρή και Βενετία Χατζή παρουσίασαν ορισμένες πρόσφατα εμφανισμένες μορφές διαμαρτυρίας σε σχέση με την επιβολή του οριζόντιου «χαρτασιού» στα ηλεκτροδοτούμενα νοικοκυριά. Συζήτησαν τις από τα κάτω, τοπικού χαρακτήρα αντιστάσεις στη συγκεκριμένη έμμεση φορολόγηση της κατοικίας, την εμπλοκή διαφορετικών δρώντων και το ρόλο των δημόσιων χώρων της πόλης για την ανάπτυξη δράσεων κοινωνικής δικαιοσύνης.

Στην εισήγησή του, ο Andrew Sayer επιχειρηματολόγησε γιατί «δεν μπορούμε να αντέξουμε τους πλούσιους»! Ο συγγραφέας συσχέτισε τη σημερινή κρίση με την «κυριαρχία των πλουσίων» τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, κυριαρχία που βασίστηκε στην οικειοποίηση εισοδήματος μέσω των χρηματοπιστωτικών μηχανισμών συσσώρευσης χρέους και της τοκογλυφίας. Στο νεοφιλελευθερισμό, ο δημόσιος τομέας, αντί να φορολογήσει τους πλούσιους, δανείζεται από αυτούς. Ο Sayer υπογράμμισε ότι χρειάζεται να υπάρξει κοινωνικός έλεγχος στη δημιουργία χρέους, μέσα από μέτρα όπως χαμηλά επιτόκια, παραγωγικές επενδύσεις και έλεγχοι στη συσσωρευμένη περιουσία.

Τέλος, σε μια «εκτός προγράμματος» παρουσίαση, ο Enrico Pugliese επιχειρήσε να αντιπαραβάλει την εμπειρία «εξόδου από την κρίση» της Αργεντινής την τελευταία δεκαετία με τις αντίστοιχες προοπτικές της Ελλάδας σήμερα. Για τον συγγραφέα, η «μετανεοφιλελεύθερη» αναπτυξιακή πολιτική κυβερνήσεων στην Αργεντινή και άλλες Λατινοαμερικάνικες χώρες ήταν αναπόσπαστη από παράλληλες κοινωνικές διαδικασίες, όπως οι πρακτικές εργατικής αυτοδιαχείρισης εγκαταλελειμμέ-

νων επιχειρήσεων και οι οργανώσεις γειτονιάς και κοινότητες αλληλεγγύης.

*Τα «Σεμινάρια του Αιγαίου»: μια αντι-συμβατική διαδικασία παραγωγής γνώσης*

Στα φετινά σεμινάρια, δυο εισηγήσεις, αλλά και πολλές από τις παράπλευρες συζητήσεις που έλαβαν χώρα στις συνεδρίες και στον ελεύθερο χρόνο εστίασαν σε ζητήματα κριτικής των κυρίαρχων μηχανισμών παραγωγής ακαδημαϊκής γνώσης και των σημερινών προταγμάτων για την «απελευθέρωσή» της.

Ο Lawrence D. Berg μίλησε για την κρίση της διανοητικής παραγωγής, με όρους «συσσώρευσης δια της υφαρπαγής» στον τομέα των ακαδημαϊκών περιοδικών. Η άνθηση των παραγωγών ακαδημαϊκού λόγου τα τελευταία χρόνια επερωτά το ρόλο των εκδοτικών καπιταλιστικών επιχειρήσεων στην επιστημονική διαδικασία που σταδιακά εμπορευματοποιείται και ιδιωτικοποιείται – όπως και τα πανεπιστήμια. Σήμερα που οι κυβερνήσεις, τα πανεπιστήμια και το κοινό που χρηματοδοτούν τα ακαδημαϊκά περιοδικά γίνονται πιο σκεπτικιστές σε σχέση με την αξία της «δημόσιας επιστήμης», οι επιστήμονες καλούνται να αγωνιστούν ενάντια στον αποκλεισμό των ίδιων και των πολιτών από τη γνώση που οι ίδιοι παράγουν. Τέλος, ο Olivier Thomas Kramsch στην εισήγησή του απέτισε έναν «φόρο τιμής» στη γενιά ριζοσπαστών γεωγράφων που συγκρότησε ιστορικά τα «Σεμινάρια του Αιγαίου» και πρότεινε να «κρατηθεί αναμμένο το φως» της κοινωνικής επιστημονικής ανάλυσης στην ακαδημαϊκή πράξη από μια νέα γενιά κριτικών ερευνητών και επιστημόνων.

Παρόμοιες σκέψεις και προτεραιότητες κινητοποιούν και όσους και όσες συμμετείχαμε φέτος στην οργανωτική επιτροπή των «Σεμιναρίων του Αιγαίου» και αποτελούν κίνητρο για τη συνέχιση και εξέλιξη αυτού του εξαιρετικά ενδιαφέροντος, επιστημονικά και πολιτικά, εγχειρήματος.

# «ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ», ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΜΠ, 7-9 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2013

Μαρία Καλαντζοπούλου<sup>1</sup>, Πέννυ Κουτρολίκου<sup>2</sup>, Δήμητρα Σιατίτσα<sup>3</sup>  
(εκ μέρους της ομάδας encounter Athens<sup>4</sup>)



Η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2007 στις ΗΠΑ και επεκτάθηκε στην Ευρώπη έγινε καταρχήν ιδιαίτερα αισθητή το 2010 στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου (και όχι μόνο) και κλιμακώνεται με ένταση που αγγίζει συχνά τα όρια της ανθρωπιστικής κρίσης. Η κρίση καταγράφεται στη ραγδαία και πρωτοφανή αύξηση της ανεργίας, στην εντεινόμενη φτώχεια, στην κατάρρευση των όποιων κρατικών δομών πρόνοιας κ.ά. Αν και παρουσιάζεται ως κρίση χρέους, βιώνετε ως απόρροια μιας σειράς πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, που επιβάλλονται «άνωθεν», τόσο από διεθνείς όσο και από τοπικούς «παίχτες», οι οποίες εγγράφονται σε ένα ακραία νεοφιλελεύθερο πολιτικό υπόδειγμα. Συνοδεύονται δε από όλο και περισσότερο αυταρχισμό, παραβιάζοντας συχνά βασικούς κανόνες δημοκρατίας, ή/και καταργώντας στοιχειώδη ανθρώπινα, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Σε αυτή τη συγκυρία, της αυξανόμενης φτώχειας και των εντεινόμενων ανισοτήτων, οι πόλεις συγκροτούν το θέατρο για την πιο οδυνηρή έκφραση της κρίσης, αλλά ταυτόχρονα γίνονται κεντρικοί τόποι εκδήλωσης της δυσареσκείας, της συγκρότησης κοινωνικών αγώνων και συλλογικών πρωτοβουλιών αλληλεγγύης. Ως απάντηση στις πολλές εκφάνσεις της κρίσης, ένα ευρύ

φάσμα αστικών κοινωνικών κινημάτων αναδύεται επιχειρώντας να εκφράσει τις πιεστικές ανάγκες ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, με αιτήματα και δράσεις που συχνά σχετίζονται με όλες τις κλιμακικές λήψεις αποφάσεων και εισάγουν νέους συλλογικούς τρόπους οργάνωσης της καθημερινής ζωής στην πόλη. Στο πλαίσιο αυτό, και παράλληλα με τις στερεοτυπικές αναπαραστάσεις που στοχοποιούν τους λαούς των νοτιοευρωπαϊκών χωρών, ανακύπτουν ερωτήματα για τις ομοιότητες αλλά και τις διαφορές σχετικά με τις εκφάνσεις και τα βιώματα αυτής της κρίσης, με τις υιοθετούμενες πολιτικές «ανάκαμψης», καθώς και με τις αντιδράσεις και τις διεκδικήσεις που συγκροτούνται σε τοπικό επίπεδο.

Η ομάδα encounter Athens (σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Διακυβέρνησης και Δημόσιων Πολιτικών (IGOP) του πανεπιστημίου της Βαρκελώνης και με χρηματοδότηση από το Antipode Foundation και την υποστήριξη του Τομέα Χωροταξίας και Πολεοδομίας του ΕΜΠ) διοργάνωσε ένα τριήμερο εργαστήριο στην Αθήνα (7-9 Φεβρουαρίου 2013) για να διερευνήσει τα ερωτήματα αυτά μαζί με ερευνητές και ακτιβιστές από πόλεις της Ελλάδας, της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Πορτογαλίας. Με έμφαση στις εκφάνσεις της κρίσης στις πόλεις και τις διεκδικήσεις για «πιο δίκαιες πόλεις», το εργαστήριο οργανώθηκε σε τέσσερις θεματικές ενότητες που συ-

1 Μαρία Καλαντζοπούλου, πολιτικός μηχανικός, υποψήφια διδάκτορας ΕΜΠ.

2 Πέννυ Κουτρολίκου, αρχιτέκτων, διδάκτωρ πολεοδομίας UCL.

3 Δήμητρα Σιατίτσα, αρχιτέκτων, υποψήφια διδάκτορας ΕΜΠ.

4 encounterathens.wordpress.com, e-mail: encounterathens.mail@gmail.com.



μπύκνωναν τα βασικά ζητήματα προς διερεύνηση: «Καθεστώς κρίσης σε πόλεις της νότιας Ευρώπης», «Υπερ-νεοφιλελεύθερη αστική ανάπτυξη», «Η κρίση της κατοικίας» και «Το τοπικό ως αναφορά για νέες κινητοποιήσεις, δίκτυα αλληλεγγύης και δράσεις».

Στην πρώτη ενότητα επιχειρήθηκε να προσεγγιστεί η έννοια του «καθεστώτος κρίσης» στις πόλεις της νότιας Ευρώπης μέσα από την περιγραφή των διαδικασιών που οδήγησαν στην «κρίση», των μέτρων και μεταρρυθμίσεων που φέρονται ως «θεραπεία» της κρίσης, και τον κεντρικό ρόλο του χώρου σ' αυτήν. Τόσο από τις επιμέρους παρουσιάσεις, όσο και από τον σχολιασμό τους και την οργάνωσή τους σε ομοιότητες και διαφορές από τον Κωστή Χατζημιχάλη φάνηκε πως, παρά το γεγονός ότι οι μηχανισμοί που οδήγησαν στο αυξημένο χρέος στις τέσσερις χώρες του ευρωπαϊκού νότου δεν είναι ταυτόσημοι, αναδεικνύεται ως εν πολλοίς κοινή η στρατηγική επιβολής μιας ομογενοποιημένης αντίληψης για την κρίση που εντούτοις δεν υπερβαίνει σε καμία από τις τέσσερις περιπτώσεις τα εθνικά σύνορα. Αντίθετα από την κυρίαρχη διήγηση, η κρίση σε κάθε χώρα δεν είναι πρόβλημα μόνο εθνικό, πλήρως αποκομμένο από ευρύτερες ανακατανομές και αναδιαρθρώσεις του

διεθνούς χρηματοπιστωτικού τομέα και της λειτουργίας του ευρώ. Εντούτοις, παρατηρεί κανείς πως η στρατηγική ή «θεραπεία» για την αντιμετώπιση είναι ταυτόσημη, ακολουθεί το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα και υποβάλλεται ή επιβάλλεται με πανομοιότυπα ρητορικά σχήματα. Ανάλογα, αν και με διαφορετικές ταχύτητες, είναι και τα «συμπτώματα της κρίσης», τα οποία συνομολογήθηκε από τις τέσσερις εισηγήσεις πως βιώνονται ως συμπτώματα της «θεραπείας» μάλλον παρά αυτής καθαυτής της κρίσης (καλπάζουσα ανεργία, δραματική μείωση εισοδήματος, κατασχέσεις, αύξηση φορολογίας και στα χαμηλά εισοδήματα, ενισχυμένος ρόλος των τραπεζών στις πολιτικές αποφάσεις, έλλειμμα δημοκρατίας, κυριαρχία τεχνοκρατών, κλπ). Κοινά επίσης αναδεικνύονται ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων και των ελιγμών τους, τα εκτεταμένα φαινόμενα διαφθοράς του πολιτικού προσωπικού, η αποκατάσταση της επικυριαρχίας και η υποστήριξη των ανώτερων εισοδηματικών τάξεων και των εθνικών ελίτ που σε γενικές γραμμές συναπαρτίζονται από κέντρα πολιτικής εξουσίας, ΜΜΕ, μεγάλο κεφάλαιο και τράπεζες και οι συστηματικές μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση εκτεταμένων ιδιωτικοποιή-

σεων των υπηρεσιών διασφάλισης δημόσιων αγαθών, καθώς και ευρύτερης συρρίκνωσης και παραίτησης του κράτους από τις αρμοδιότητές του ως μέρος της στρατηγικής για την εξοικονόμηση πόρων και την αντιμετώπιση του χρέους.

Οι αυστηρά «θεματικές» ενότητες του εργαστηρίου εγκαινιάζονται ουσιαστικά με την δεύτερη ενότητα στην οποία παρουσιάστηκαν παραδείγματα υπερ-νεοφιλελεύθερης ανάπτυξης από τη σκοπιά της φιλοσοφίας και της στρατηγικής προώθησης και επιβολής τους μέχρι τη σκοπιά των αντιστάσεων και των ευρύτερων μορφών διαπραγματεύσεων που αναπτύχθηκαν κυρίως σε τοπικό επίπεδο. Μέσα από τα παραδείγματα, ιδιαίτερα αυτά που αφορούσαν mega-επενδύσεις, αναδείχθηκαν οι κοινές στρατηγικές και επιχειρήματα των ενδιαφερόμενων. Ορισμένοι από τους πιο βασικούς άξονες κοινής στρατηγικής είναι ο ηθικός εκβιασμός των μαστιζόμενων από πρωτόγνωρα υψηλή ανεργία τοπικών κοινωνιών, με το επιχείρημα ότι «η επένδυση φέρνει απασχόληση», η συστηματική υποεκτίμηση των επιπτώσεων (περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών) από τις επενδύσεις σε συνδυασμό με την υπερεκτίμηση των προσδοκώμενων ωφελειών, η συστηματική απόκρυψη του ότι στα «έξοδα» συμμετέχει τόσο με την παραχώρηση γης όσο και με οικονομικούς πόρους η τοπική αυτοδιοίκηση ή το κράτος, ενώ από τα «έξοδα» ωφελείται κυρίως ο επενδυτής που σε αρκετές περιπτώσεις (όπως π.χ. στη μαρίνα για VIPs στο Port Vell της Βαρκελώνης) έχει ρόλο μεταπράτη και, τέλος, η συστηματική προσφυγή σε αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις περιορισμένης ή ανύπαρκτης διαβούλευσης, σκοπούμενης παραπληροφόρησης των τοπικών κοινωνιών, ακόμα και θεσμικής ανπροσαρμογής (περιβαλλοντικής, φορολογικής, εργασιακών σχέσεων κλπ) στα μέτρα και κατά τη βούληση των υποψήφιων επενδυτών.

Στα παραδείγματα συμπεριλαμβάνονται αστικές αναπλάσεις με άξονες την εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση του χώρου, είτε ελεύθερα για κοινό και επισκέπτες σε κλίμακα γειτονιάς όπως στην περίπτωση της Mouraria στη Λισαβόνα, είτε υπό μορφή περιτοιχισμένου χώρου προς κατανάλωση από και για υψηλά εισοδήματα όπως στην περίπτωση του Port Vell στη Βαρκελώνη, του Euro Vegas στη Μαδρίτη ή ίσως και του Ελληνικού στην Αθήνα. Αναδείχθηκαν παράλληλα οι αναλογίες συμμετοχής της τοπικής αυτοδιοίκησης στα κυκλώματα προαγωγής και εμπορευματοποίησης των πόλεων, η εκτεταμένη διαφθορά και διαπλοκή πολιτικών τοπικών αρχόντων με εκπροσώπους των επενδυτικών συμφερόντων (όπως π.χ. στη Ρώμη, στη Βαρκελώνη και στη Μαδρίτη) κι ανεξάρτητα από το βαθμό αυτονομίας των ΟΤΑ από τη σκοπιά των αρμοδιοτήτων και πόρων σε κάθε χώρα. Στα περισσότερα παραδείγματα αναδείχθηκε η ρητορική τόνωσης της οικονομίας μέσω του κατασκευαστικού τομέα, ακόμα και σε συνθήκες στις οποίες η ίδια ρητορική έχει πρόδηλα αποτύχει υπό τη μορφή της «φούσκας ακινήτων» αφήνοντας πίσω της πέρα από ιδιωτικά χρέη, αλλοιωμένα τοπία, κενά ή ημιτελή κτίρια και κοινωνικά νεκρούς ή κοινωνικά αποκλεισμένους χώρους (no man's land). Το ίδιο πρόσχημα για την τόνωση της οικονομίας χρησιμοποιείται ακόμα και υπέρ της κατασκευής του υπερταχέως σιδηροδρομικού άξονα TAV Τορίνο-Λυών, ενός χρονίζοντος σχεδίου με σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, που συναντά την αντίσταση της τοπικής κοινωνίας εδώ και 20 χρόνια και το οποίο, όμοια με άλλα ανάλογα παραδείγματα ανατιμάται με πολλαπλασιασμό του κόστους του, ήδη πριν ξεκινήσει να κατασκευάζεται. Σχολιάζοντας, ο Νίκος Μπελαβίλας πρόσθεσε μεταξύ άλλων πως απέναντι στην κυριαρχία ολιγαρχικών συμφερόντων και ολιγαρχικής και αυταρχικής



διακυβέρνησης μοιάζει να διαμορφώνονται νέοι τρόποι αντίστασης και νέοι τρόποι αντίληψης του κόσμου, στους οποίους η υπεράσπιση του περιβάλλοντος προβάλλει καίρια ως παγκόσμια αξία με σημαίνουσα και ανατρεπτική δυναμική.

Η τρίτη ενότητα του εργαστηρίου αφορούσε το στεγαστικό ζήτημα την περίοδο της κρίσης, αναγνωρίζοντας τόσο την κομβική θέση του τομέα της κατοικίας στους μηχανισμούς που οδήγησαν στην κρίση (κτηματομεσιτική κερδοσκοπία, χρηματοπιστωτικοποίηση της παραγωγής και πρόσβασης στην κατοικία κα.), όσο και τις ιδιαίτερα δραματικές διαστάσεις που λαμβάνουν η στεγαστική επισφάλεια, η στεγαστική ανεπάρκεια, αλλά και η απώλεια της στέγης για όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού. Κοινή διαπίστωση η εντεινόμενη στεγαστική κρίση η οποία οφείλεται όχι απλά στη γενικότερη φτώχυνση και ανεργία των κοινωνιών, αλλά και στην πλήρη εξάρτηση της πρόσβασης στην κατοικία από το δανεισμό την τελευταία δεκαετία, στην κατάργηση των ήδη περιορισμένων στεγαστικών πολιτικών, στις πολιτικές φορολόγησης των ακινήτων και στην περαιτέρω απορρύθμιση του τομέα της κατοικίας, που προκύπτουν ως απαιτή-

σεις των μνημονίων και των ευρωπαϊκών συμφωνιών δημοσιονομικού περιορισμού. Οι κατασχέσεις, οι εξώσεις, οι κακές συνθήκες στέγασης, η αύξηση των αστέγων είναι κοινό φαινόμενο στις πόλεις της Νότιας Ευρώπης, παράλληλα με ένα μεγάλο αχρησιμοποίητο οικιστικό απόθεμα, απούλητες κατοικίες και κενά κτίρια που ωστόσο δεν αξιοποιούνται για την κάλυψη των αυξανόμενων στεγαστικών αναγκών.

Στις παρουσιάσεις αναδείχθηκαν εμπειρίες, πρακτικές και κινηματικές δράσεις που διεκδικούν το δικαίωμα στην κατοικία και την πόλη και πολλές φορές υλοποιούν έμπρακτα ένα διαφορετικό μοντέλο κατοίκησης. Οι καταλήψεις στέγης, εκκινώντας από τις εμπειρίες των κινημάτων για την κατοικία στη Ρώμη και στη Φλωρεντία, το κίνημα καταλήψεων (okupa) στην Ισπανία και την πρόσφατη καταστολή των καταλήψεων στην Ελλάδα, συζητήθηκαν ως μια πρακτική που αν έχει έναν πολύ πρακτικό στόχο, αυτόν της άμεσης στέγασης ανθρώπων, αποτελούν παράλληλα ένα συλλογικό πειραματικό εργαστήρι αλληλεγγύης, συμβίωσης και ανάπτυξης νέων φαντασικών για την κατοικία και την πόλη πέρα από την ιδιόκτητη οικογενειακή μονάδα αλλά και την κρατικά παρεχόμενη



κοινωνική κατοικία. Οι αγώνες ενάντια στις εξώσεις και τις κατασχέσεις, μέσα από το εμβληματικό παράδειγμα της Plataforma de afectados por la hipoteca (Πλατφόρμα πληττόμενων από την υποθήκη) στην Ισπανία και τους αναδυόμενους αγώνες στην Λισαβόνα και την Ελλάδα, αναδείχθηκαν ως κομβικής σημασίας στη συγκυρία της κρίσης καθώς μετασχηματίζουν το ατομικό πρόβλημα της αδυναμίας αποπληρωμής του δανείου σε συλλογικό, με τρόπο που διαπραγματεύεται συνολικά το μοντέλο πρόσβασης στην κατοικία. Στη συζήτηση που ακολούθησε τις παρουσιάσεις και το σχολιασμό του Σταύρου Σταυρίδη για το «δικαίωμα στην κατοικία», ανάμεσα στα άλλα συζητήθηκαν, ο ρόλος της ιδιοκτησίας, η ανάγκη για ευρείες συμμαχίες ανάμεσα σε επιμέρους ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά πρόσβασης και πρόσληψης της έννοιας της κατοικίας, τα πρακτικά ζητήματα της οργάνωσης και της υλικής πραγματικότητας των δράσεων, η κατοικία ως «κοινό αγαθό» και η ανάγκη αναζήτησης νέων συλλογικών τρόπων εξασφάλισής της, καθώς και οι δυσκολίες υπέρβασης εδραιωμένων αντιλήψεων για την κατοικία και την κατοίκηση.

Η τέταρτη ενότητα αφορούσε το τοπικό, ως πεδίο αναφοράς για κινητοποιήσεις και δράσεις αλληλεγγύης. Ήδη από τη δεκαετία του 1990, το τοπικό έχει αναδειχθεί ως ουσιαστικό πεδίο διεκδικήσεων και αντιστάσεων ενάντια στους νεοφιλελεύθερους μετασχηματισμούς που προωθήθηκαν στις πόλεις, επηρεάζοντας κι αυτό με τη σειρά του τις ευρύτερες αντιλήψεις για κρίσιμα ζητήματα. Παρ' όλες τις κριτικές (για αποσπασματικότητα προσέγγισης, έλλειψη συνεργασίας ή αναποτελεσματικότητα στην επίτευξη θεσμικών αλλαγών), το τοπικό επίπεδο εξακολουθεί να παραμένει κεντρικό και στην περίοδο της κρίσης, τόσο σε σχέση με το πώς βιώνεται η κρίση στις γειτονιές και στην καθημερινή ζωή, αλλά και ως πεδίο δράσεων αλληλεγγύης και αντί-

στασης. Μάλιστα, την περίοδο αυτή γίνεται ιδιαίτερα εμφανής η διασύνδεση του τοπικού με άλλες πρωτοβουλίες, διεκδικήσεις και κλίμακες, από το επίπεδο της γειτονιάς και της πόλης μέχρι το διακρατικό ή ακόμη και το παγκόσμιο.

Στις παρουσιάσεις αναδείχθηκαν και συζητήθηκαν μια σειρά διαφορετικών ζητημάτων και πρακτικών που κρίνονταν ως σημαντικά για τις συγκεκριμένες γειτονιές και ομάδες, εκφράζοντας παράλληλα και την πολλαπλότητα των τοπικών πρωτοβουλιών. Η παροχή κοινωνικής υποστήριξης και αλληλεγγύης όταν τα γύρω είναι ρευστά ή σε κρίση, αλλά και η μάχη ενάντια σε διακρίσεις και ανισότητες ήταν κάποια από τα κεντρικά ζητήματα που έθεσαν τοπικές πρωτοβουλίες, όπως αυτή των Εξαρχείων, της Plataforma Ghetto και του Movimiento sem Empleo (Κίνημα των Ανέργων) από τη Λισαβόνα. Η διαπλοκή κοινωνικοπολιτικού και χωρικού στις τοπικές δράσεις έγινε ιδιαίτερα εμφανής, είτε μέσω διεκδικήσεων χώρων για κατοικία ή/και κοινωνικές και πολιτιστικές χρήσεις και ενάντια στο ξεπούλημα ή την εγκατάλειψή τους όπως στο Can Batlo στη Βαρκελώνη, ή/και με το ριζωμα των πρωτοβουλιών σε συγκεκριμένες γειτονιές. Παράλληλα, η επανα-πολιτικοποίηση του κόσμου πέρα από τους «παραδοσιακούς» τρόπους, η εντεινόμενη συνείδηση της σχέσης τοπικού-υπερ-τοπικού και η διασύνδεση με άλλες δράσεις και πρωτοβουλίες, τέθηκαν ως πραγματικότητες αλλά και ως ζητούμενα για τη δημιουργία ενός ευρύτερου πλαισίου δράσεων – ιδιαίτερα από πρωτοβουλίες από τη Μαδρίτη και τη Λισαβόνα –, με ταυτόχρονο σχολιασμό της εμπειρίας από τις δυσκολίες ανάλογων πρακτικών. Τέλος, η αναφορά στην οργανωτική μορφή των πρωτοβουλιών (κινήματα, τοπικές κινήσεις πολιτών, ΜΚΟ, ερευνητικές/ακτιβιστικές πλατφόρμες) αλλά και η σχέση τους με τους θεσμούς (πχ. με δήμο, περιφερειακή ή κεντρική κυβέρνηση) έθεσε ερωτήματα τόσο σε σχέση

με την ελευθερία δράσης αλλά και με την πιθανότητα επιτυχίας και συνέχειας, και ανέδειξε τοπικές και συλλογικές διαφοροποιήσεις, όπως για παράδειγμα ανάμεσα σε δράσεις στο Παλέρμιο, στο Μιλάνο και στην Αθήνα. Στο σχολιασμό της η Ντίνα Βαΐου υπογράμμισε τη σημασία του τοπικού ως «ενδιάμεσης» κλίμακας, ως μιας κλίμακας σωματοποίησης της εμπειρίας, στην οποία οι ανισότητες –που βαθαίνουν με την κρίση– βιώνονται πιο άμεσα, επισημαίνοντας επιπλέον την ανάγκη πιο ουσιαστικής εισδοχής στη συζήτηση και στη δράση στο τοπικό επίπεδο του πρίσματος του φύλου και της εθνικότητας.

Στο πλαίσιο του εργαστηρίου πραγματοποιήθηκε επίσης μια δημόσια εκδήλωση με ομιλητές την Margit Mayer, τον Boaventura de Sousa Santos και τον David Harvey. Η Mayer έκανε μια ιστορική επισκόπηση της διαδικασίας νεοφιλελευθεροποίησης εστιάζοντας στις πόλεις, τις οποίες θεωρεί προνομιακά πεδία εκδήλωσης της κρίσης αλλά και ανάδυσης κοινωνικών κινήσεων. Αναλύοντας αυτό που ονομάζει «Πολιτικές λιτότητας 2.0», εστίασε στην καταστροφή όχι μόνο της Κεϋνσιανής πόλης αλλά και των όποιων υποδομών της, τη χρήση του θεάματος και των «δημιουργικών τάξεων» ως φτηνού τρόπου αστικής ανάπτυξης, αλλά κυρίως στον όλο και μεγαλύτερο ρόλο ιδιωτικοποιημένων μορφών διακυβέρνησης όπου μη εκλεγμένοι μάνατζερ διαχειρίζονται τεράστιες περιοχές υπό καθεστώς «εκτάκτου ανάγκης» (ειδικά στις πόλεις που αντιμετωπίζουν την πιο σκληρή λιτότητα). Σχολίασε επίσης τις εσωτερικές αντιφάσεις των μετώπων αντίστασης από τα επιμέρους κοινωνικά κινήματα, τονίζοντας ιδιαίτερα το πώς συχνά οι ταυτότητες ή οι δράσεις τους αντανακλούν ακριβώς το παιχνίδι του αντιπάλου και αναπαράγουν διαίρεσεις και κατακερματισμό που εξυπηρετεί βασικές καθεστωτικές στρατηγικές όπως η ολοένα και πιο επιθετική αστυνόμευση και καταστολή, η εμπορευματοποίηση

του χώρου (κυρίως μέσα από διαδικασίες gentrification) κ.ά.

O De Sousa Santos ξεκίνησε περιγράφοντας αυτό που βιώνουμε ως το πιθανό τέλος ενός ολόκληρου κύκλου του καπιταλισμού, απέναντι στο οποίο δεν αρκεί να ξέρουμε τι δεν θέλουμε, αλλά χρειάζεται να σχηματοποιήσουμε τι θέλουμε να το διαδεχθεί. Αντιμετωπίζουμε κατά τη γνώμη του, ταυτόχρονα, μια οικονομική, πολιτική και πολιτισμική κρίση κατά την οποία οι όποιες δημοκρατίες και τα συντάγματά μας (ειδικά σε όσες χώρες τελούν υπό την εποπτεία της Τρόικας) είναι υπό αίρεση ενώ, παράλληλα, τα διαμορφούμενα καθεστώτα και οι πολιτικές τους είναι φασιστικά. Αναφέρθηκε στην Ευρώπη ως ένα αμάλγαμα από πολλές Ευρώπες και τη σημασία που έχει η αποκατάσταση νέων συσχετισμών ανάμεσα στις Ευρώπες αυτές, αλλά κι ανάμεσα στην αγροτική Ευρώπη και την Ευρώπη των πόλεων. Κάλυψε για νέους τρόπους πολιτικής στους οποίους, αντίστοιχα με την παγκόσμια κλίμακα του «εχθρού», πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κλίμακες που υπερβαίνουν το τοπικό. Σχολίασε ιδιαίτερα την ανάγκη αγώνα για αλλαγή και αναμόρφωση της εξουσίας και εκτός εθνικών συνόρων, με αξιοποίηση των θεσμών αλλά χωρίς στείρα προσήλωση στην υφιστάμενη «αστική» νομιμότητα στο μέτρο που αυτή μπορεί πάντα να επανακαθορίζεται ανάλογα με τα εκάστοτε αιτήματα και τις κυρίαρχες κοινωνικές δυνάμεις. Ως τρεις βασικότερες αρχές για την οικοδόμηση του νέου πολιτικού παραδείγματος ανέδειξε την εμπάθυνση της δημοκρατίας, την απο-εμπορευματοποίηση και την απο-αποικιοποίηση.

Τέλος, ο Harvey ξεκίνησε το σχόλιό του αναγνωρίζοντας τη σημασία των νέων μορφών άσκησης πολιτικής, από τα κάτω, από τα κοινωνικά κινήματα και της σημασίας που έχει να αναρωτιόμαστε γιατί κάνουμε πολιτική. Πώς δηλαδή νοηματοδοτούμε ένα πολιτικό πρόγραμμα για τον κόσμο στον οποίο

θέλουμε να ζήσουμε, με δεδομένη την παρούσα καπιταλιστική αναδιάρθρωση και τις τρεις κατ' αυτόν πιο «μοιραίες» αντιφάσεις του καπιταλισμού: το περιβαλλοντικό ζήτημα, τον ανατοκισμό και την άενη συσσώρευση και, τέλος, την αυξανόμενη αποξένωση ανάμεσα στο άτομο και την εργασία, την κοινωνία, τους τόπους παραγωγής και κατανάλωσης κεφαλαίου κ.ο.κ. Εκτιμά πως η παρούσα κρίση έχει ταξικά χαρακτηριστικά και βλέπει σ' αυτήν ως βασικό παράγοντα την διαμόρφωση μιας παγκόσμιας ταξικής ολιγαρχίας που υπαγορεύει ή επιβάλλει πολιτικές. Επισημάνει την ανάγκη αναστοχασμού πάνω στη δυνατότητα αποκατάστασης της «αξίας χρήσης» των πραγμάτων (κατοικίας, εργασίας κλπ) έναντι της κυρίαρχης ανταλλακτικής τους αξίας και την ιδιαίτερη σημασία που έχει αυτό για την απο-εμπορευματοποίηση και επανα-νοηματοδότησή τους. Η αναζήτηση νέων οργανωτικών μορφών, η ευελιξία στην κλίμακα διεξαγωγής των αγώνων και η ανάγκη διαμόρφωσης ενός νέου πολιτικού προγράμματος που θα μπορεί να ενώσει τη μεγάλη πλειοψηφία του, όχι εξίσου πολιτικοποιημένου, κόσμου ήταν κάποια από τα βασικά σημεία σκέψης που πρότεινε.

Το εργαστήριο έκλεισε με μια ενότητα συμπερασμάτων και συζήτησης για τυχόν επόμενα βήματα, όπως π.χ. τη δημιουργία μιας πιο σταθερής δικτύωσης μεταξύ των συμμετεχόντων (με την προοπτική διεύρυνσης και προς άλλες ομάδες και κινήματα), την παραγωγή κοινών υλικών, κειμένων και διεκδικήσεων ή την διοργάνωση αντίστοιχων συναντήσεων στο μέλλον.

Η συνάντηση, μετάφραση, σύγκριση και απο κοινού κατανόηση των διαφορετικών εμπειριών της κρίσης αλλά και των αντιστάσεων σε αυτή στις χώρες της νότιας Ευρώπης ήταν και είναι ένα ουσιαστικό βήμα για την επεξεργασία κοινών διεκδικήσεων και εναλλακτικών προτάσεων και πρακτικών ως απάντηση στην κρίση και στον

μονόδρομο των «αναπόδραστων» πολιτικών που επιβάλλονται για την αντιμετώπισή της. Σε αυτή την προοπτική το εργαστήριο θεωρήθηκε μια πολύ σημαντική εμπειρία απο όλους τους συμμετέχοντες, αλλά ποιές θα μπορούσαν να είναι οι δυνατότητες συνέχισης ενός τέτοιου εγχειρήματος;

Ακούστηκαν πολλές ιδέες, που κυμαίνονταν απο την υποβολή προτάσεων προς χρηματοδότηση κοινών προγραμμάτων και συναντήσεων, μέχρι ακόμα και τη δημιουργία ενός Ευρω-μεσογειακού πολιτικού χώρου. Χωρίς να καταλήξει σε κάποια συγκεκριμένη απόφαση για τη συνέχεια στο άμεσο μέλλον η συζήτηση ανέδειξε μια σειρά απο ουσιαστικά ζητήματα, όπως ενδεικτικά: τη σχέση ακαδημαϊκών – ακτιβιστών, τη σχέση δηλαδή της παραγωγής γνώσης και θεωρίας με την κοινωνικο-πολιτική δράση· την αναγνώριση ότι πέρα από αυτά που μας ενώνουν δεν πρέπει να παραγνωρίζονται οι διαφορετικές ταυτότητες, καταβολές, ιστορικές εμπειρίες, προσεγγίσεις, ιδεολογίες, ακόμα και στρατηγικές και ο χρόνος που χρειάζονται ώστε να ζυμωθούν μεταξύ τους· τη χρησιμότητα – σκοπιμότητα ή μη του γεωγραφικού προσδιορισμού της νότιας Ευρώπης, την πιθανότητα να μιλήσουμε για έναν Ευρω-Μεσογειακό χώρο, αλλά πρωτίστως την ανάγκη να απευθύνουμε ένα μήνυμα για μια «άλλη Ευρώπη»· τις δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος και τις υλικές προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση νέων συναντήσεων και κοινών (επεξ)εργασιών.

Ιδιαίτερα για όσες και όσους συμμετείχαμε από την «ελληνική» πλευρά, το εργαστήριο, πέρα απ' τη χαρά της συνύπαρξης και διαπραγμάτευσης των προβληματισμών μας με μια σειρά από πρωτοβουλίες και ακαδημαϊκούς από τις άλλες τρεις χώρες, μας πρόσφερε πολύ ουσιαστικές κατευθύνσεις σκέψης και δράσης, που, σε συνδυασμό με τις σχέσεις και συνδέσεις που ήδη αναδείχθηκαν, μένει να μπορέσουμε να τις συ-

ζητήσουμε και να τις αξιοποιήσουμε στο πλαίσιο προσέγγισης της δικής μας πραγματικότητας για τη διαμόρφωση πιο «ενημερωμένων» αντιστάσεων, κριτικής και αιτημάτων για την πόλη και την κοινωνία που θέλουμε.

Όλες οι παρουσιάσεις και τα υλικά του εργαστηρίου μπορείτε να τα βρείτε στην ιστοσελίδα: <http://urbanrise.net/>

## Λίστα κινημάτων και συμμετεχόντων

### 1η ενότητα

Marc Marti-Costa (IGOP, Universidad Autónoma de Barcelona), Ισπανία

Jorge Malheiros (Neturb – Manifesto Urbano), Πορτογαλία

Marvi Maggio (COBAS & INURA Florence), Ιταλία

Maria Kalantzopoulou (Encounter Athens), Ελλάδα

### 2η ενότητα

Rodrigo Cardoso - Cidades pela Retoma e Transição / Cities for recovery (Porto), Πορτογαλία

Ana Estevens – Neturb – Manifesto Urbano / Neturb – Urban Manifest (Lisbon), Πορτογαλία

Gianluca Pittavino (infoaut.org) – NOTAV (Torino) - Ιταλία

Paolo di Veta (BPM) – Riprendiamoci la città. Roma non è in vendita / Take back the city. Rome is not for sale (Rome) - Ιταλία

Andreas Danos – Επιτροπή Αγώνα για το Μητροπολιτικό Πάρκο στο Ελλη-

νικό / Committee for the Metropolitan Park of Hellinikon (Athens), Ελλάδα

Mauro Castro – Plataforma Defensem el Port Vell / The Platform “Defend Port Vell” (Old Port) (Barcelona), Ισπανία

Beatriz Garcia (Observatorio Metropolitano Madrid) – “Neoliberal Madrid: From M·30 operation to Eurovegas project” (Madrid), Ισπανία

### 3η ενότητα

Irene di Noto – Blocchi Precari Metropolitan / Precarious Metropolitan Blocks (Rome), Ιταλία

Alessio Capezzuoli – Movimento di Lotta per la casa Firenze / Housing struggle movement of Florence (Florence Italy), Ιταλία

Δίκτυο κοινωνικής αλληλεγγύης Εξαρχείων-Νεάπολης-Μουσείο / Network of social solidarity Exarhia-Neapoli-Museum (Athens), Ελλάδα

Iro Tsampazi - Ανοιχτή κοινωνική κατάληψη “Επιβίωση” / “Survival” open social squat (Thessaloniki), Ελλάδα

Pau Llonch – Plataforma de Afectados por la Hipoteca (PAH) / Platform of mortgage victims (Sabadell), Ισπανία

Miguel A. Martinez - “Squatting, housing and the M15” (Madrid), Ισπανία

Rita Silva and Andre Ferrera (HABITA) – Colectivo pelo Direito à Habitação e à Cidade / Collective for the rights to housing and city (Lisbon), Πορτογαλία

Antonio Guterres – Rede ex-Bairros Críticos / Network of ex-Critical Neighbourhood (Lisbon), Πορτογαλία

### 4η ενότητα

Επιτροπή κατοίκων Εξαρχείων / Citizens committee of Exarhia (Athens), Ελλάδα

Επιτροπή κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνος / Citizens committee of Akadimia Platonos (Athens), Ελλάδα

Marc Dalmau Torva - Plataforma Recuperem Can Batlló / Platform for the Recuperation of Can Batlló (Barcelona), Ισπανία

Eduardo Maura – Análisis 15-M Madrid / Analysis 15-M Madrid (Madrid), Ισπανία

Jorge Cancela – Associação para a Valorização Ambiental da Alta de Lisboa / Uptown Lisbon Association for Environmental Enhancement (Lisbon), Πορτογαλία

Almada Flavio – Plataforma Gueto / Ghetto Platform (Lisbon). Πορτογαλία

Joao Jordao – Movimento Sem Emprego / Unemployed movement (Lisbon). Πορτογαλία

Giulia Cantaluppi, Isabella Inti & Matteo Persichino - temporiuso.net (Milan). Ιταλία

Luisa Tuttolomondo – I Cantieri che vogliamo / The yard we want (Palermo). Ιταλία

### 5η ενότητα

Michael Janoschka και Jacobo Abellán – CONTESTED CITIES. In-between research and activism, Ισπανία

Loris Narda – Uninomades & Edufactory, Ιταλία